

POWSTANIE SŁOWACKIE W 1944 ROKU W LITERATURZE PIĘKNEJ
I NAUKOWEJ

Powstanie bańsko-bystrzyckie w Słowacji przeciw Niemcom w 1944 roku stanowi dla współczesnej Słowacji przedmiot uzasadnionej dumy narodowej i z tego względu stało się już przedmiotem pokaźnej literatury naukowej, historycznej oraz tematem wielu utworów literatury pięknej.

Już w r. 1945 Urząd Pełnomocnika Słowackiego do Spraw Informacji wydał w Bratysławie dwie podstawowe książeczki, które do dziś dnia stanowią najlepsze opracowanie dziejów wojskowych powstania bańsko-bystrzyckiego. Są to „Partizanskie akcje w narodnym powstaniu“ i „Vojenske akcie v narodnom povstani“. Obie zredagował R. Brtaň, a opracowali je wybitni specjaliści, uczestnicy akcji wojskowych powstania, bądź też, po przeniesieniu się powstania w góry, akcji partyzantki przeciwniemieckiej. Do tej serii należy jeszcze podobna książeczka J. Nosko, „Vojaci v slovenskom narodnom povstani“.

Dzieje walk partyzanckich w Słowacji są przedmiotem szkicu J. Hagara „Historia partizanskich bojov“ (Prievidza 1946). Walkom w Słowacji poświęcona jest wydana w Pradze przez „Naše Vojsko“ broszura „Nad Tatrou sa blyska“ (1946). Ogólne dzieje powstania zawiera książeczka Vl. Mišika „Slovenske narodne povstanie“ (1945), tak samo i podobne pod tym samym tytułem studium dra J. Šujana (Bańska Bystrzyca 1945), oraz pod takim samym tytułem Okt. Vavry (też 1945). W 1946 w Nowych Zamkach wyszedł „Sbornik Slovenskeho Narodneho Povstani“, a urząd do spraw informacji wydał jeszcze w 1945 r. album „Slovenske Narodne Povstanie“, zawierające reprodukcje proklamacji, zdjęcia itd. Nowa, ogólna publikacja zawierająca syntezę dotychczasowego znaczenia powstania słowackiego to broszura Michała Považana „Na jasnych cestach“ (1948).

Szereg drobniejszych wydawnictw ma za zadanie zobrazowanie dziejów powstania w poszczególnych okolicach. Są to zwykle wspomnienia bezpośrednich uczestników. A więc o powstaniu w Turczańskim pisze E. Horanska „Rozpomienky na slovenske narodne povstanie v Turci“ (1945) i zbiorowe wyd. „Prispevky k dejinam slovenskeho narodneho povstani v Turci“ (1947). O kraju zwoleńskim w powstaniu pisze Jana Garaj „Slovenske narodne povstanie vo Zvolene“ (Zwoleń 1945). O wypadkach na Orawie informuje nas broszurka „Rozpomienky na slovenske narodne povstanie na Orave“ (Dolny Kubin 1946). O ciekawym przebiegu walk w Tatrach, interesującym szczególnie nas, Polaków, gdyż w walkach partyzanckich słowackich brali tu udział i Polacy a słowackie oddziały przechodziły i na polską stronę, pisze M. Chudik „Tatranski orli“ (1946) oraz I. Houdek „Tatry v slovenskom odboji“ w piśmie „Historicky Sbornik“. Turczański Św. Marcin 1947. Poza autorami słowackimi walkom na terenie Tatr i Podtatrza słowackiego poświęcił wspomnienie kapitan Armii Czerwonej Leonow, walczący w partyzanckim oddziale „Vysoke Tatry“, wspomnienia kap. Leonowa przełożone zostały na język słowacki i wyszły pt. „Na každom kroku boj“ (Bratysława 1946).

Walkom w górach środkowej Słowacji poświęcona jest broszura J. Čakaja „Po stopach gen. Viesta“ (1947).

Szereg opracowań ma za zadanie skreślenie dziejów poszczególnych odcinków powstania. A więc Dulova-Jeršova, „Francušti bojovnici v slov. nar. povstani“ (wydane przez urząd dla spraw informacji, 1947), pisze o Francuzach walczących w szeregach powstańców słowackich, a Związek Studentów opra-

cował udział studentów słowackich w walkach przeciwniemieckich w wydawnictwie „Boj vysokoškolakov“ (1945).

Partia Demokratyczna przedstawiła swój wkład w publikacji „Demokracia v ilegalite a v povstani“ (1946). Stosunek „rządu“ Tisy do powstania i powstańców, wyłącznie na zasadzie dokumentów, które wpadły potem w ręce rządu czechosłowackiego, wyjaśnił naczelny prokurator słowackiego sądu ludowego Rašla „Tiso a povstanie“ (1947).

Bibliografię prasy na terenie powstańczym wraz z wykazem artykułów (warto zanotować, że prasa ta pisała i o Polsce) zawiera pracowita broszurka dra P. Halašy „Bibliografia tlače na uzemi Slovenskeho narodneho povstania“ (Turczański Św. Marcin 1947).

Z czasów powstania słowackiego pochodzą dwa wspomnienia Czechów, uczestników bojów w Słowacji, zrzuconych wówczas w Słowacji. Jedne to wspomnienia generała Píkrly „Pokračujte v horach“ (Praga 1947), opisujące walki I czechosłowackiej samodzielnej brygady lotniczej w ZSRR i powstałej następnie, zrzuconej na terenie powstańczym, dla pomocy powstaniu dywizji spadochronowej; są to autentyczne wspomnienia o charakterze dokumentalnym. Drugie wspomnienia, B. S. Mastnego „Klačanska dolina“ (Praga 1948), mają za temat dzieje grupy powstańczej w Klaczańskiej Dolinie, ale autor ukrył tu autentyczne postaci pod przykrywką nazwisk powieściowych, przy czym w głównym bohaterze, kap. Prošku, Czechu, łatwo można się domyśleć samego autora.

Szereg utworów stoi na pograniczu literatury pięknej i pamiętnikarskiej, są to wspomnienia, szkice wspomnieniowe, reportaże na pół powieściowe, przechodzące w opowieści, i utwory mające za tło powstanie, ale mające i fabułę powieściową.

W literaturze pięknej, w grupie opowieściowej, wysuwa się na czoło opowieść Czecha, piszącego po słowacku, P. Jilemnickeho „Kronika“, będąca rzeczywiście jakby kroniką powstania bańsko-bystrzyckiego. Z innych pozycji prozy słowackiej o powstaniu wymienić należy J. Horaka „Hory mlčia“, wzięte z życia partyzantów J. Hutara „Hrdinovia“, nagrodzone na konkursie na opowieści z powstania słowackiego pióra dziennikarza Vl. Minaca „Smrt' chodi po horach“, nowele J. Bodenka „Z vlčích dni“, szkice H. Volanskej „Stretnutie v horach“, opowiadania V. Kuzel-Znivčana „Všade nepriateľ“ oraz reportaż powieściowy, nagrodzony również na konkursie w 1947 roku, E. Kovalovej „Mrtvi sa divaju“ (1948).

Zbiór poezji powstańczej wyszedł pod tytułem „Slova z ocele“ (1948), pod redakcją Ivana Englara a z przedmową D. Benaua; zawiera utwory J. Jesenskego, Fr. Krala, Čt. Štitnickiego, Ivana Terena, Jana Kostry, A. Plavki, Vl. Reisla, Mil. Krno, Br. Bendovej, K. Bezka, J. Brocki i Jana Poničana. Dużo tematyki powstańczej zawiera zbiór poezji słowackiej z czasów wojny „Vítazstvo“ (Presov 1946), pod redakcją A. Kostolnego i J. Lenki, z utworami J. Jesenskego, A. Pridavka, Krala, Štitnickiego, J. Lenki, P. Bunčaka i M. Krno.

A. Plavka wydał pod tytułem „Ohne na horach“ zbiór poezji z okresu powstania słowackiego. Wiersze powstańcze zebrał poza tym Jan Poničan w swoim zbiorze „Povstanie“ i Jan Brezina „Vrchy sa ubrania“.

Dość pokaźnie reprezentowany jest dramat; z tematyki powstańczej wymienić tu należy Krala „Ked sa časy mienia“, Iv. Stodoly „Basnik a smrt“, L. Laholi „Styri strany sveta“ i V. Markovičovej-Zatureckiej „Za frontom“. Częściowo należy tu zaliczyć i dramaty Karvasa „Bašta“.

Całość tak materiałów odnoszących się do powstania bańsko-bystrzyckiego jak i jego odbicia w literaturze pięknej zbierana w pierwsi był w wydziale V Urzędu Pełnomocnika Słowackiego dla Spraw Informacji. W sierpniu 1948 roku utworzony został na mocy dekretu Słowackiej Rady Narodowej z 1947 r. Instytut Słowackiego Powstania Narodowego (Ustav Slovenskeho Narodneho Povstani) mający na celu tak zbieranie materiałów historycznych, dokumentalnych, odnoszących się do powstania, podejmowanie badań, gromadzenie pamiątek, jak i popieranie wszelkiej twórczości, naukowej, literackiej czy artystycznej odnoszącej się do powstania 1944. Na czele Instytutu stoi jako dyrektor prof. J. Hrozičnik. Instytut wydaje „Sbornik Ustavu Slovenskeho Narodniho Povstani“, którego pierwszy tom właśnie się ukazał wiosną 1949 r. i zawiera szereg interesujących prac, jak gen. Noska, b. naczelnika sztabu gen. armii powstańczej o przyczynach niepowodzenia przejścia z metod powstańczych na metody walki partyzanckiej, dzieje lotniska Tri Duby pod Zwoleniem, dzieje poszczególnych rejonów i grup partyzanckich oraz szereg materiałów archiwalnych.

Jan Reychman

TYDZIEŃ PRZYJAŹNI POLSKO-CZECHOSŁOWACKIEJ W BRNIE

Uroczystości związane z drugą rocznicą podpisania umowy polsko-czechosłowackiej o przyjaźni i wzajemnej pomocy w dniu 10 marca 1947 r. obchodzono we wszystkich miastach i wsiach, a przede wszystkim szkołach Czechosłowacji bardzo uroczysto. Zamiast szczegółowych opisów tej akcji niech nam będzie wolno przedstawić tu dla przykładu krótkie sprawozdanie z obchodu Tygodnia w Brnie na Morawach.

W sobotę, 5 marca, złożono kwiaty na grobach poległych żołnierzy sowieckich. W niedzielę, 6 marca, przed południem odbył się uroczysty poranek w Operze Janaczka z przemówieniami prezesa Stowarzyszenia Przyjaźni Czechosłowacko-Polskiej, przedstawiciela ambasady Rzeczypospolitej Polskiej w Pradze, prezydenta krajowego i prezydenta miasta oraz generała broni Novaka. Program artystyczny dobrano bardzo starannie. Śpiewali też studenci Polacy, studiujący w Brnie. Po południu w tymże teatrze odegrano „Sprzedaną narzeczoną“ Smetany. Przed przedstawieniem przemówił prezes Stowarzyszenia Przyjaźni Czechosłowacko-Polskiej dr Kolaja. Po przedstawieniu dokończono otwarcia wystawy „Warszawa 1946“ czeskiego malarza-artysty Pauza w „Domu umeni“ („Domu sztuki“). Przemawiał przedstawiciel miasta, wystawę zaś otworzył prezes Stowarzyszenia Przyjaźni Czechosłowacko-Polskiej, śpiewali studenci polscy. W poniedziałek, 7 marca, zorganizowano specjalny wieczór w Z-klubie (Klub fabryki traktorów, automobili itd), na którym przemówił prezes Stowarzyszenia P. Cz.-P., oraz goście krakowscy: doc. dr Leśnodorski i przedstawiciel młodzieży, student Tatka. Śpiewali studenci. We wtorek, 8 marca, odbyło się zgromadzenie konstytucyjne wydziału akademickiego Stowarzyszenia Przyjaźni Czechosłowacko-Polskiej w Szkole Gospodarstwa Wiejskiego w Brnie. Przemawiał prezes Stowarzyszenia Przyjaźni Czechosłowacko-Polskiej, student Kopec, dziekan wydziału prof. inż. Polansky oraz goście z Krakowa: doc. dr Leśnodorski i student Tatka. We środę, 9 marca, przed południem na wydziale filozoficznym Uniw. Masaryka odbył się odczyt docenta dra Leśnodorskiego, o godz. zaś 19 i pół wieczór muzyki polskiej urządzony